

СССР

„ВОПРОСЫ ЛИТЕРАТУРЫ“. бр. 9, 1986

В рубриката „Жизнь. Искусство. Критика“, с която се открива броят, са поместени статии на В. Озеров „Литературната критика: точни критерии, висока възискателност“ и на Л. Новиченко „Историята и ние“. В основата и на двете статии, както се посочва в бележка на редакцията, са залегнали докладите на двамата автори пред VIII конгрес на съветските писатели.

В уводната част на статията си В. Озеров изтъква голямото внимание, отделено на литературно-художествената критика в документите на XXVII конгрес на КПСС — в Политическия доклад на ЦК на КПСС пред конгреса е подчертано: литературно-художествената критика е обществено дело, а не сфера за обслужване на авторски самолюбия и амбиции. В Резолюцията на конгреса се отбелязва: литературно-художествената критика трябва да се отърси от благодушното и чиновничешкото, в оценката на произведенията да се ръководи от ясни естетически и класови критерии, по-активно да се обявява срещу бездействието, парадното многописателство, дребнавото равене в бита, конюнктурщината... Най-главната и отговорна цел, която партията поставя сега пред критиката, е мобилизация на нейните творчески сили за енергична поддръжка на дълбокото и всестранното преустройство, провеждано от партията във всички сфери на живота, в психологията на хората.

Работниците от литературния „цех“ — пише В. Озеров — са обхванати от настрояние на боеви ентузиазъм, ръководят се от стремежа да преодолеят напълно съществуващите недостатъци, да вкарат в действие всички резерви и най-главното — да обединят в едно духа на самокритичност с енергията на практическите дела — в това е залогът за реално, а не само словесно преустройство.

В. Озеров отчита, че пред трибуната на VIII конгрес на писателите критиците не са дошли с празни ръце — създадени са редица ярки, талантиви твор-

би, повишен е творческият потенциал на литературната мисъл, води се борба с чуждата идеология. Не може обаче да се отрече, че критиката все още не играе тази активна социална роля, която трябва да играе в толкова отговорния за съветското общество момент, че невинаги е съмнявала да оцени литературния процес, иговете успехи и несполуки, не води настойчива борба за кардинално повишаване на идейно-естетическото качество на литературата.

В първия раздел на статията си (тя съдържа шест раздела) В. Озеров се спира на някои негативни явления в областта на литературната критика като „комплиментарността“, „некритикуемостта“ на някои писатели, особено на тези, които заемат „постове“; изразява неудовлетворение от това, как писателският периодичен печат изпълнява функциите си като организатор на литературнокритическата дейност, неудовлетворение предизвиква и равнището на публикуваните статии, тяхната едностранчивост, печатат се само положителни отзиви и рецензии за художествени творби, сякаш всички рецензирани книги са шедеври. И по този начин — прави извода си В. Озеров — се стига до дезориентиране на читателите.

В. Озеров особено подчертава следното: атмосферата в творческите съюзи трябва да се определя от високата партийна възискателност, и да не се забравя — *взаимна!* — между писатели и критици. Писателят е в правото си да очаква от критика сериозен разбор на своето произведение, направен на високо професионално равнище, но и критикът е в правото си да подходи към публикуваното произведение с висок критерий. Изтъква, че сега някои автори са свикнали да говорят повече за *своите права* по отношение на критиката и за *заблуженията на критиката* към себе си, не към литературата, а към себе си (курс. В. О.). Набляга, че груповщината трябва да бъде изживяна докрай и във всички литературни жанрове трябва да съществува здрав морален климат.

В. Озеров се спира на някои негативни явления, отминати, пропуснати от критиката — например относно възпитание-

то на младежта. Според него значителна част от критиката не се е оказала напълно готова за появата на такива произведения, които сега са в центъра на обществените потребности. Критикът задочно с писателя трябва да осмисли причините за негативните явления, да разкрият как се е стигнало до деформацията на някои характери, да намерят пътища за преустройството на тези, които могат, които имат сили да се променят.

Съветът по критиката към Съюза на писателите на СССР издига като важна задача: да ориентира критиците към повишаване на критериите при оценката на художествените произведения, към точни и справедливи оценки, към подкрепа на художествените успехи и непримиримо отношение към бездействието, паралелното многоописателство, конюнктурщината. В. Озеров отбелязва тежкото морално и материално, правоположение на литературните критици — критически книги се издават по-трудно, трудно се живее само с литературнокритически труд. Обръща внимание и на подготовката на критическите кадри — счита, че е необходимо да се въведе система за подготовка и преподготовка на критически кадри. В Секретариата на СП на СССР е взето решение всяка година да се свикват в Москва за две седмици завеждащите критическите отдели на литературните списания, където да им се изнасят лекции и доклади, да обменят опит; в Литературния институт „М. Горьки“ се организира двугодишно отделение за обучение на критици — в него ще бъде засилен научноизследователската работа, ще се създаде катедра по литературно-художествена критика.

Третият раздел е посветен на отделни по-значителни литературнокритически трудове — монографии, литературнокритически сборници. Без да се впуска в подробен анализ, В. Озеров отбелязва най-характерното за тях: според него те са работи, намиращи се на границата между критиката и литературознанието, авторите им се стремят към крупни обобщения, към разкриване историческите корени на литературния процес. Подчергават се предимствата на социалистическия реализъм като творчески метод — както е посочено и в Програмата на ЦК на КПСС, той съчетава смелото новаторство с използването и развитието на всички прогресивни традиции на отечествената и световната култура; изтъква голямото значение на издигнатата от Д. Ф. Марков още през 60-те години концепция за социалистическия реализъм като открита творческа система.

По-нататък В. Озеров се спира на проблема за героя и тясно свързания с него проблем за съвременния конфликт,

като изтъква, че конфликтът е динамично развиващо се понятие. Първостепенна задача е да се види характерът на съвременните конфликти, да се проанализира и разкрие убедително ли са показани в произведението напрежението на борбата за набелязаните задачи, търсенията, усилията за разрешаване на конфликта. Критическият патос на изкуството на социалистическия реализъм е острър, боен, но той е антипод на негативизма, на дреботемиеето — този патос, отричайки и поразявайки всичко враждебно на нашето общество, е силно със своята хуманистична насоченост — пише В. Озеров.

Следващата част от статията запознава читателя с грижите и вниманието, с което критиката трябва да се отнася към идейно-художественото богатство на националните литератури на Съветския съюз, към тяхното взаимодействие, единството им в изграждането на социалистическата, комунистическата култура, да проявява непримиримот към опитите за откъсване от общонационалните интереси. В общото русло на критическите изследвания по този проблем — пише В. Озеров — се набелязват два водещи типа: първият — това са монографии и статии за автори, на които категорията единство в нейното съвременно развиващо се съдържание е отправно начало, изходен, ключов принцип на подхода към литературния процес, и вторият тип изследвания — трудове на критици, които, опирайки се на своите национални литературни, непрекъснато се насочват към сходни явления в други национални литератури, съпоставят произведения на писатели от различни националности, решаващи общи творчески задачи.

В последния раздел В. Озеров пише за ролята на критиката в единната борба на писателите срещу атомното безумие. Днес, в условията на тотална идеологическа обработка на читателите от капиталистическите страни в дух на антисъветизъм и антикомунизъм, в условията на психологическата война, разгърнатата от империализма срещу Съветския съюз и цялата социалистическа общност, е нужно още по-енергично да се разобличава агресивната природа на „масовата култура“, нейната изострена способност към социално-естетическа мимикрия.

В статията на Л. Новиченко „Историята и ние“ се разглежда отношението на съвременната буржоазна култура към литературното и културното наследство на миналите епохи и е направен паралел с отношението към класическото наследство в Съветския съюз, което е станало достойно на народа, на всички социални слоеве и групи. Подчергано е значението на литературната класика за съвременните майстори на словото. Посоче

ни са върховите, класическите произведения на светската литература. Л. Новиченко се спира на особеностите при актуализацията на класиката днес; отбелязва противоречивото отношение към класическото наследство, равнодушното на част от младежта към класическите ценности, което поражда духовна незрялост, естетическа и нравствена глухота. Като настоятелна и важна социокултурна задача Л. Новиченко счита да се пази, да се пропагандира, от ясни методологически позиции да се осмислят неосценените богатства на литературното наследство, да се способствува за дълбочената им актуализация за поколенията, строящи комунистическото общество. Силовото поле на класиката — пише авторът на статията — въздейства върху литературното съзнание на съвременниците с цялото многообразие на своите импулси — идейни, нравствени, философско-естетически, стилови, жанрови и т. н.

Л. Новиченко се спира и на взаимоотношенията между традицията и новаторството, единството, сцеплението и противоборството им в днешното художествено съзнание; отбелязва недостатъчните изследвания на литературно-теоретическото наследство на Максим Горки.

Л. Новиченко отбелязва появата на нови книги, посветени на руското класическо наследство — дава имена на автори и техни трудове, изтъква, че същата тема е намерила място в трудове на литературни критици и изследователи в отделни републики, например Литва, Естония, Азербайджан, Татарската АССР и др. Изтъква се, че важен аспект, на който се обръща все по-голямо внимание

в изследванията на отечествената класика, е интернационалният, международният контекст, в който обективно се разкриват и нейната самобитност, и многообразните връзки — контактни и типологически, — които я обединяват със световния културен процес.

По-нататък в статията Л. Новиченко се спира на борбата на светската критика през последните години срещу субективистката критика, срещу неточните социално-исторически критерии, срещу опитите да се разкрояват, дори оправдават консервативни и реакционни явления в националния живот — тук авторът посочва автори и трудове, дали принципа и съвременна оценка на такъв род тенденции; посочен е и такъв недостатък — премълчаване от страна на литературните изследователи на противоречията в миросгледа и творчеството на изследвания писател, несъвместимо с историческата правда, за ненужното „изправяне“ на неговия литературен път (тук са посочени конкретни примери), за изпадане в излишен апологетизъм, иконописателство.

Л. Новиченко насочва вниманието си и към една голяма тема, от която е живо заинтересована писателската общественост — преподаването на литературата в училищата, посочва недостатъци на училищните програми по литература, в резултат на което много юноши са отблъснати от литературата поради бездушности и формализма, с които се поднасят на учениците скъпи за нас идеи и понятия, автори и произведения.

Мария Блажева

Г Д Р

„S. NN UND FORM“ Берлин, 1986, кн. 2

В рецензираната книжка привлича вниманието статията на Херман Келер „Безредни бележки по една съвсем не странна тема“, която разглежда книгата на Фолкер Браун „Роман за Хице и Кунце“.

Книгата излезе от печат през 1985 година и предизвика много спорове в ГДР, а също и извън страната. Ето защо е от значение да разгледаме преценката, публикувана в изданието на Академията на изкуствата на ГДР по въпросите на литературата.

Авторът на статията отбелязва, че Фолкер Браун е написал стегнат роман, изпълнен с критични игрословици, каквито читателят познава от неговата лирика.

Сюжетът е изграден на идейно-теоретична основа, а този похват Фолкер Браун използва и в своите театрални пиеси. Още самото заглавие „Роман за Хице и Кунце“ има философско измерение, посочва Херман Келер.

Основният мотив на сюжета е прастар, четем по-нататък в статията. Кунце е идеал на мъжката сексуалност, той е бикът, който мисли за чреслата си. Докато Хице е призрактъ на сексуалната притесненост, на угнетената мъжественост. Двамата пътуват из страната, но вместо да се редят приключения след приключение, авторът въвежда още една традиционна фигура в повествованието, за да създаде модела на прастария „класически триъгълник“. Тази фигура е Лиза, жената на Хице, която влиза в ролята на квартална Елена — причина за една малка Троянска война. Кунце, големият любов-

ник, не може да избегне съблазънта, но тук възниква малка и важна корекция на традиционния модел. Защото не Кунце предъставя Лиза, а именно Лиза, изпълнена с любовитство към този все пак необикновен мъж, го „сваля“. Но ето че се появява дете и двамата евентуални бащи в морално отношение напълно излизат от релсите. Епизодите от вторията значително се удължават от възникнали диалози, изпълнени в стил „нон-сенс“, както и от размишления на автора върху възможностите и границите на литературата. Сюжетът на романа придобива няколко символични равнища на значение, подчертава Херман Келер.

Така в своята творба Фолкер Браун влага традиционния образ на могъщия господар и неговия мършав слуга в един литературен пейзаж, съставен от елементи на съвременния социалистически бит в Германската демократична република, посочва авторът на статията. Писателят проследява дълбокия конфликт между архаичния сюжет и обществените условия, сред които той се развива. Оттук възниква и продуктивният сатиричен момент.

Както отбелязва в предисловието към романа си, Фолкер Браун счита, че в социалистическото общество за съжаление все още има хора, които се стремят да поемат останали в миналото социални роли, несъответстващи на основните принципи на това общество. Тук спадат ролите на господар и слуга. Началници и подчинени трябва да има в човешкото съдружие, докато самата човешка продукция е с различна сложност и стойност. Но това няма и не бива да има нищо общо с архаичното отношение господар—слуга, подчертава авторът на статията. Все пак среща се хора като Кунце, които се представят за господари и приписват на своя сметка успехи, постигнати чрез силата на колектива. Намират се обаче и хора като Хинце — според автора те представляват опасна кръстолика от леност и старопруско верноподаничество.

Без голяма промяна на фабулата Фолкер Браун би могъл да развие своята история например в артистична среда: Кунце като известен режисьор, а Хинце като усърден драматург — Лиза би могла да бъде тук една темпераментна актриса. Подобни варианти могат да се разиграват и в други социални среди. Но Фолкер Браун съзнателно избира политическия вариант на фабулата, посочва Херман Келер. Кунце е функционер, а Хинце е неговият шофьор. Това е възможно най-острият вариант. Но той в

никакъв случай не подвежда читателя към впечатлението за тотално охуляване на функционерите и техните шофьори. По-скоро този вариант трябва да се разбира като отбелязване на политическата същност на това несъответстващо на социализма разпределение на обществените роли, продължава авторът. В романа на Фолкер Браун става ясно, че е насочен именно за политически, а не просто за морален проблем.

Според Херман Келер творбата на Фолкер Браун представлява фарс. Но това се казва не като отрицателна оценка, а като жанрово определение. Естетиката на фарса е слабо разработена. Фарсът не притежава универсалното признание, с каквото се ползват например романът, драмата или лирическото стихотворение. Трудно може да се определи кой фарс е по-съвършен и кой не толкова. Знае се впрочем, че той изобразява гримаси, а не лица, че не предизвиква смях, както комедията, а ни кара да запомним грозотата на онова, което осмива чрез подчертаната деформация. Фарсът не притежава хумор, който да ни примирява с човешките слабости, но все пак вероятно съществуват елегантни и духовити фарсове, от една страна, и по-груби, по-вулгарни, от друга. Фарсът на Фолкер Браун е от втория вид, смята авторът на статията.

Според своето предназначение една политическа литературна творба изхожда от предпоставките, че читателят може да бъде убеден в изложените идеи, че обществените взаимоотношения са опознаваеми и най-после, че светът може да бъде променен. Без тази увереност политическата творба би представлявала празен жест. Книгата на Фолкер Браун започва с изречението: „Аз описвам всичко това, но не го разбирам“, а завършва с думите: „Аз съм болен, дълбоко в мен всичко е зло.“ Възможно е тези изречения, както и други, разположени в текста между тях, да са Ойленшпиговли шегни и подвеждания, отбелязва авторът. Но в случая е важно, че те оставят впечатление за резигнация, за неувереност в предпоставките на собствената творба.

В последна сметка Херман Келер, без да пренебрегва достойнствата на романа, не скрива своето разочарование от него като цяло. Творбата на Фолкер Браун е значително литературно явление, което не може да бъде отминато с мъляние и върху което трябва да се дискутира.

Венцеслав Константинов

„DEUTSCHE VIERTELJAHRESSCHRIFT FÜR LITERATURWISSENSCHAFT UND GEISTESGESCHICHTE“, ШТУТГАРТ, 1986, кн. 2

Определен интерес в книгата събужда изследването на Волфганг Ланге от университета в Билфелд „Върху отношението на Кафка към Киркегор“.

Авторът проучва следите, които Кафка е оставил във връзка с отношението си към Киркегор и установява, че впечатлението му е направил не теологически просмуканият екзистенциален анализ на Киркегор, а неговият ироничен стил на мислене и словесен изказ. Кафка усвоява иронията на Киркегор и я превръща в оръжие в борбата си за суверенност.

Ако се хвърли поглед към библиотеката на Кафка, с удивление може да се установи, че този възхваляван като „авангардист“ и „модерен класик“ писател е бил читател на твърде традиционна литература. Към любимите му литературни творци са се числели по-малко представителите на гръмо прокламираното експресионистично поколение, а по-скоро Клайст и Гьоте, както и големите новатори в литературата и идеите на XIX в. Флобер, Достоевски, Стриндберг, Нише и Киркегор, посочва Волфганг Ланге.

Сред тези автори Киркегор заема особено място, защото с неговите произведения Кафка се занимава най-интензивно в течение на дълги години. В своите дневници и писма Кафка е оставил многобройни коментари върху Киркегор — от кратки бележки за неговата личност до остри реплики по централни теми от философията на Киркегор. Критиката почти единодушно смята, че творчеството на Кафка е конгенитално литературно изображение на Киркегоровия екзистенциален анализ, но оказва се, че някои прочути „кафкиански“ разкази като „Присъдата“ и „Преображението“ са възникнали, преди Кафка да е чел Киркегор.

Когато Кафка си набавя и започва да чете „Книга на съдника“ от Сьорен Киркегор, той не си поставя за цел да получи някои философски или светогледни внушения. Причината, която го подтиква да се вдлъбочи в Киркегор, е повече от банална. Тъкмо тогава Кафка се намира в извънредно шекотлива житейска ситуация. Макар и да е изпълнил наестойчивото желание на своята годеница Фелице и писмено да е поискал ръката ѝ от нейния баща, Кафка вътрешно все още не е взел окончателно решение, дали да се ожени, или не. Представава, че устроеният му изцяло с оглед на писането ли-

чещ живот може да бъде смутен от семейството и от постоянната близост на Фелице, е за него толкова непоносима, колкото и другата представа — да продължи завинаги живота си извън всякаква общност и близост. Разкъсвайки от противоречието дали за писателската му дейност е по-добре да остане ерген, или да се ожени, Кафка внимателно преценява предимствата и недостатъците на една подобна стъпка; в дневниците му намираме една скица, озаглавена „Опис на всички озова, което говори за и против моята женитба.“ Тук откриваме сложната брачна проблематика, която се е опитвал да разреши Кафка. Той открито изповядва своята „неспособност сам да понася живота“, и макар да съзнава, че всъщност не разбира как може да живее с някой друг, той очаква от брака повишаване на съпротивителната си сила срещу „атаките“ на собствения му живот, срещу „настъплението на времето и възрастта, срещу безсънието и заплахите на лудостта“. В следващия момент обаче той открива обратната страна на едно подобно очакване; той се ужасява от възможността да бъде щастлив. Един уютен и самодоволен живот, какъвто водят другите съпружески двойки, не би ли сложил край на писателските му занимания? В последна сметка всичко, което е постигнал, е само „успех на самотата“. Не трябва ли, за да може изобщо да пише, да остане съвсем сам, най-добре скрит и защитен от всички шумове на всекидневния живот, снабден само „с пособия за писане и една лампа в най-вътрешното помещение на голямо заключено подземие“?

Именно тогава Кафка започва да чете дневниците на Киркегор и открива в тях сродни мотиви, които му дават голяма яснота върху собственото положение. След прочитането на книгата Кафка отбелязва в дневника си: „Както предполагам, въпреки значителни различия неговият случай е много подобен на моя, най-малкото той се намира от същата страна на Земята. Той ме потвърждава като мой приятел.“

Според Волфганг Ланге интересите на Кафка към Киркегор произтичат не толкова от желанието му да проникне в неговата философска система, колкото от потребността да се идентифицира житейски с него и да намери общи черти в личната и социалната проблематика. Всички по-нататъшни влияния и взаимоотношения имат вторичен характер.

Венцеслав Константинов